

NGÔN NGỮ HỌC VỚI VIỆT NGỮ HỌC

VỀ CÁC ÂM CHÍNH [ɔ] VÀ [o] TRONG TIẾNG ĐỊA PHƯƠNG NGHỆ TĨNH

(QUA KHẢO SÁT CƯ DÂN THÀNH PHỐ VINH VÀ CÁC VÙNG LÂN CẬN KHÁC)

Some comments on the vowels [ɔ] and [o] in NgheTinh's local pronunciation

(Through the survey on residents in Vinh City and some neighboring districts)

PHAN XUÂN PHỒN
(ThS, Đại học Vinh)

Abstract

Nghe Tinh's inhabitants have a rather special local way of pronunciation in the central region and in the whole country as well. By examining two vowels [ɔ] and [o] of this dialect area, we have found out that, the diphthongs tend to turn into monothongs in Nghe Tinh's local pronunciation. The shift from diphthongs into monothongs by the entire population and Nghe Tinh's residents is quite complex and varied. In Nghe Tinh's local pronunciation the distinction between long vowels and short vowels is quite sharp.

1. Đặt vấn đề

Nghệ - Tĩnh là địa phương có giọng nói khá đặc biệt khu của vực miền Trung và cả nước. Sự khác biệt của tiếng nói vùng này từ xưa đã được phản ánh qua nhiều giai thoại dân gian. Từ trước tới nay tiếng Nghệ - Tĩnh đã được lấy làm đối tượng nghiên cứu của rất nhiều công trình khoa học, luận án, luận văn, khóa luận của nhiều sinh viên thuộc các trường Đại học, Cao đẳng trong cả nước. Tiêu biểu như các công trình nghiên cứu của: Trần Hữu Thung - Thái Kim Đỉnh, GS. TS Nguyễn Nhã Bản, PGS.TS Hoàng Trọng Canh, PGS.TS Phan Mậu Cảnh, TS Võ Xuân Quế... các tác giả này đã tập trung nghiên cứu một cách khá toàn diện và đầy đủ về bức tranh của phương ngữ Nghệ Tĩnh. Trên cơ sở nghiên cứu về tiếng địa phương Nghệ - Tĩnh, trong bài viết này chúng tôi chỉ đi sâu tìm hiểu thêm một vài âm chính có tính chất tiêu

biểu của phương ngữ này để tìm ra nét đặc thù so với tiếng nói của các vùng khác.

2. Về các âm chính [ɔ] và [o] trong tiếng địa phương Nghệ Tĩnh

Trong các từ điển tiếng địa phương Nghệ Tĩnh (như *Từ điển tiếng Nghệ Tĩnh* của Trần Hữu Thung - Thái Kim Đỉnh, NXB văn hóa thông tin năm 1998 và *Từ điển tiếng địa phương Nghệ Tĩnh* của GS.TS Nguyễn Nhã Bản (chủ biên), NXB Văn hóa Thông tin - năm 1999; thì chỉ ghi "trôóc" và "moong" là ôô và oo như: "tóc lút trôóc lút tai", "dại như moong".

Còn quyển *Từ điển tiếng địa phương Nghệ Tĩnh* lại có rất nhiều âm tiết mà âm chính được ghi bằng hai chữ ôô như "đông", "lông", "trôóc", "nôóc", "ôông", "ôóc" v.v..., ghi bằng hai chữ oo như "đọc", "loong", "lôoc", "nhoc", "rôoc", "rọng", "vọc", v.v.

Theo chúng tôi, vấn đề đặt ra ở đây là người Nghệ - Tĩnh có hai cách phát âm o, ô

khác nhau là có thật nhưng ghi con chữ như thế nào thì còn phải bàn.

1. Xét các âm tiết: đọc, long, lóc, nhọc, róc, vọc...(được nói thành đọc loong, lóoc, nhọc, róoc, vọc...).

a. Trong các từ toàn dân hiện nay các nguyên âm [a] và [ã]; [ɤ] và [ɤ̃] có thể phân biệt được một cách khá dễ dàng vì hầu hết được viết bằng con chữ riêng.

Nguyên âm [ɛ̃] được viết bằng "a" trong các vần "anh ach". Chỉ có [ɔ̃] và [ɔ] là khó phân biệt hơn cả vì cách phát âm giống nhau và dù dài hay ngắn đều được ghi bằng một chữ "o" trong chữ quốc ngữ.

Từ địa phương Nghệ Tĩnh không có hiện tượng như vậy. Người Nghệ Tĩnh khi phát âm phân biệt được [ɛ̃] với [a] trong mọi trường hợp kể cả "anh, ách", phân biệt được [õ] và [ɑ] trong các trường hợp khác nhau.

b. So sánh các từ toàn dân và từ địa phương Nghệ Tĩnh ta thấy trên chữ viết cũng như cách phát âm đối với các nguyên âm [ɛ̃], [ɔ̃], [ɔ] đều có sự khác biệt.

- Trong "anh ach" từ địa phương Nghệ Tĩnh chuyển thành "enh ech".

Ví dụ: Canh - kenh, lành - lènh, sạch - sèch, lách cách - lèch kéch....

- Trong "oc ach" từ địa phương Nghệ Tĩnh chuyển thành "oc ech".

Ví dụ: - Cậu ðùng có óc ách - Cậu ðùng có ọc ẹch. Điều này chứng tỏ người Nghệ Tĩnh phát âm được [ɛ̃], [ɔ̃] một cách rõ ràng.

c. Người Nghệ Tĩnh phát âm các âm tiết có vần "ong oc" khác với người Hà Nội nhưng phát âm các vần khác như "o", "óc", "oi" lại giống người Hà Nội.

Ví dụ: o có con cói.

Sự khác biệt này không phải là biến thể ngữ âm. Vì các vần "ong óc" như "vòng" "ong" "khóc", người Nghệ Tĩnh có thể vừa phát âm giống người Hà Nội, khi tiếp xúc với người Hà Nội lại vừa có thể phát âm khác người Hà Nội khi tiếp xúc với chính người Nghệ Tĩnh.

Vì khi phát âm âm tiết "vòng" "khóc" với người Hà Nội thì các bộ phận của bộ máy phát âm của người Nghệ Tĩnh được chuẩn bị cấu âm giống người Hà Nội, nghĩa là hai má "búng" ra mỗi chụm lại. Còn khi phát âm để giao tiếp với người Nghệ Tĩnh thì hai má tốp lại (không giữ hơi ở miệng), môi có xu hướng nhô ra phía trước.

Tất cả những điều trên đây chứng tỏ người Nghệ Tĩnh phát âm được hai nguyên âm khác nhau đó là: [ɔ̃] và [ɔ]. Vậy đâu là [ɔ̃] và đâu là [ɔ].

Rõ ràng trong các từ toàn dân [ɛ̃] được ghi là a, [ɔ̃] được ghi là "o". Vì vậy những âm "o" mà người Nghệ Tĩnh phát âm giống người Hà Nội là nguyên âm [ɔ], còn các nguyên âm trong các vần "ong óc" mà người Nghệ Tĩnh phát âm chính là nguyên âm /ɔ̃/. Tuy nhiên theo thói quen giản lược trong ngôn ngữ, bất kể là [ɔ̃] hay [ɔ] đều được ghi bằng chữ "o".

Vì thế theo chúng tôi /ɔ̃/ trong tiếng địa phương Nghệ Tĩnh chưa có hình thức để ghi và cũng không nên ghi bằng hai con chữ o (oo) vì hình thức này là để ghi o dài.

2. Xét các âm tiết: ðông, ñông, lông, trông, tróc ("đông", "nhông", "lông", "trông", "tróc").

Trong hình thang nguyên âm của các từ toàn dân, các nhà Việt ngữ học chỉ thừa nhận nguyên âm /o/ không thừa nhận có nguyên âm /õ/ mà chỉ thừa nhận là biến thể ngữ âm khi nguyên âm /o/ kết hợp phụ âm cuối / ɲ / - /k/.

Theo chúng tôi cũng như nguyên âm /ɔ/ và /ɔ̃/ là hai nguyên âm khác nhau trong các âm tiết của từ ngữ địa phương Nghệ Tĩnh, âm [O] trong từ địa phương Nghệ Tĩnh tình hình cũng tương tự, bởi vì người Nghệ Tĩnh cũng có hai cách phát âm khác nhau.

- Trong các âm tiết có các vần âm "ô, ôn, ôm", người Nghệ Tĩnh phát âm giống như người Hà Nội.

- Trong các âm tiết có các vần "ông ọc" người Nghệ Tĩnh hầu như có hai cách phát âm. Khi tiếp xúc với người Bắc thì người ta nói giống như người Hà Nội (hai má bung ra môi chùm lại). Còn khi giao tiếp với chính người Nghệ Tĩnh thì cách phát âm lại khác (hai má tóp lại môi có xu hướng nhô ra phía trước như khi phát âm o ngắn).

- Đây cũng không phải là biến thể ngữ âm bởi vì các vần âm "ung uc" người Nghệ Tĩnh cũng phát âm như người Hà Nội.

Ví dụ: đúng lúc.

Trong "ung, uc" sau âm "u" do các phụ âm /k/ và /ŋ / chi phối nên âm "u" bị rút ngắn lại người ta gọi biến thể ngắn. Chính vì là biến thể rút ngắn nên người Nghệ Tĩnh cũng phát âm như người Hà Nội trong các âm tiết có vần "ung, uc" trong khi đó cùng một hoàn cảnh ngữ âm, nghĩa là cùng bị phụ âm /k/ và /ŋ/ chi phối nhưng trong các âm tiết có vần "ong oc" "ông ọc" nhưng người Nghệ Tĩnh lại phát âm được bằng hai cách, đặc biệt là cách phát âm khác với người Hà Nội. Điều này chứng tỏ rằng âm "u" trong [ung] và trong [uc] là biến thể ngắn của âm /u/. Còn trong địa phương Nghệ Tĩnh âm [ô] và [o] là biểu hiện của các nguyên âm /o/ và /õ/, /ɔ/ và /ɔ̃/ nhưng chỉ được thể hiện bằng chữ "ô" và "o".

Mặt khác có một số âm tiết có vần "ông" như "chông" người Nghệ Tĩnh phát âm giống người Hà Nội. Điều này càng khẳng định trong phương ngữ Nghệ Tĩnh có nguyên âm /õ/ và /ɔ̃/ chứ không phải là biến thể ngữ âm. Trong đó các âm tiết có vần "ông ọc" là những âm tiết có nguyên âm /õ/, còn các âm tiết ghi bằng chữ "ô" còn lại như: ô, còn, tôn là những âm tiết có nguyên âm /o/. Và vì thế cách ghi các âm tiết có nguyên âm /õ/ trong từ địa phương Nghệ Tĩnh viết bằng hai chữ ô (ôô) cũng là chưa hợp lí.

3. Kết luận

Từ những nhận xét trên chúng tôi rút ra những kết luận sau đây:

Nếu các nguyên âm đôi trong các từ toàn dân có xu hướng chuyển thành nguyên âm đơn trong từ địa phương Nghệ Tĩnh, thì sự chuyển dịch giữa các nguyên âm đơn trong các từ toàn dân và từ địa phương Nghệ Tĩnh là khá phức tạp và đa dạng.

Trong từ địa phương Nghệ Tĩnh có sự phân biệt khá rạch ròi giữa các nguyên âm dài và nguyên âm ngắn. Đặc biệt sự phân biệt giữa các nguyên âm /ɔ/ và /ɔ̃/; /o/ và /õ/ là rất rõ ràng. Việc thể hiện chúng ra chữ viết thì nên thận trọng.

Những nhận xét của chúng tôi về các âm chính trong từ địa phương Nghệ Tĩnh mới chỉ là bước đầu, chắc chắn còn chưa đầy đủ, nếu có điều kiện chúng tôi sẽ trở lại vấn đề này trong một dịp khác.

Tài liệu tham khảo

1. Nguyễn Nhã Bản - Hoài Nguyên (1995), *Nhát cắt thời gian trong tâm thức người Nghệ*, Ngôn ngữ, số 2, tr65-67.
2. Nguyễn Nhã Bản (chủ biên) (2001), *Bản sắc văn hóa của người Nghệ Tĩnh (trên dẫn liệu ngôn ngữ)*, Nhà xuất bản Nghệ An.
3. Hoàng Trọng Canh (1995), *Một vài nhận xét bước đầu về âm và nghĩa trong từ địa phương Nghệ Tĩnh*, Ngôn ngữ, số 1.
4. Hoàng Thị Châu (1989), *Tiếng Việt trên các miền đất nước*, NXB KHXH, Hà Nội.
5. Nguyễn Đông Chi (1995), *Địa chí văn hóa dân gian Nghệ Tĩnh*, NXB Nghệ An - Vinh.
6. Phạm Văn Hào (1999), *Thử xem xét các phương ngữ theo lí thuyết "Làn sóng ngôn ngữ"*, Ngữ học trẻ 1999, Hội Ngôn ngữ học Việt Nam, Hà Nội, tr34-36.
7. Nguyễn Hoài Nguyên (2001), *Đặc trưng ngữ âm phân vần trong phương ngữ Nghệ Tĩnh*, Những vấn đề lí thuyết văn học và ngôn ngữ. NXB GD, Hà Nội, tr232-242.
8. Nguyễn Hoài Nguyên(2002), *Miêu tả đặc trưng ngữ âm phương ngữ Nghệ Tĩnh*, Luận án tiến sĩ ngữ văn, Trường đại học Sư phạm Vinh.

(Ban Biên tập nhận bài ngày 29-01-2013)